

Határmechanizmusok és szimbolikus erőforrások: a nemzeti identitás folyamatirányított megközelítése felé

Zimmer, Oliver: *Boundary mechanisms and symbolic resources: towards a process-oriented approach to national identity.* = *Nations and Nationalism*, 9, 2003. (2) no. 173–193. p. ASEN 2003

A cikk kiindulópontja, hogy a nemzeti identitás polgári és etnikai formái közötti klasszikus különbségtétel túlzottan sematikus, és nem tükrözi a társadalmi és politikai folyamatok dinamikus folyamatait. A szerző azokkal a mechanizmusokkal és kulturális mintákkal foglalkozik, amelyek a nemzeti identitás meghatározását a nacionalizmus felemelkedése, a XVIII. század vége óta, befolyásolták.

E szerint a meghatározás szerint a nemzeti identitás kifejezés folyamathoz kapcsolódik, míg a nemzet egy bizonyos idő alatt alakul ki. A nemzeti lét meghatározása, mivel a kultúra és a politika határmezsgyéjén található, bizonyos korlátokon belül lehetséges.

A nemzeti lét polgári és etnikai koncepciói közötti megkülönböztetésen alapulva, a cikk megközelítése folyamat-irányított. A szerző a polgári és etnikai nacionalizmus közötti különbségtétel helyett a határmechanizmusok és szimbolikus erőforrások közöttit javasolja.

A nacionalizmus és nemzetformálás nehezen meghatározható volta miatt a tipológiai módszert alkalmazták széles körben. A különféle tipológiák közül a polgári és etnikai közötti megkülönböztetés áll az első helyen. A klasszikus érvelés szerint a polgári nemzeti lét szándékos emberi elkötelezettség eredménye, míg az etnikai nemzeti lét hosszú távú kulturális és történelmi fejlődés következménye. Ez a tipológia Elzászról, a németek és franciák közötti vita kapcsán vált ismertté az 1870–1871-es háború után. A francia tudósok a nyelvhez, vérhez és földhöz való ragaszkodás ellen érveltek, a németek viszont a romantikus hagyományra hivatkoztak, miszerint a nemzet egy organikus közösséget képvisel. A franciák azt is kiemelték, hogy a nemzet alapvetően egy önkéntes közösség, és tagjai polgári elkötelezettsége a döntő. A németek válaszul a kultúranemzet és az államnemzet között tettek különbséget.

A polgári és etnikai különbségtétel, a nacionalizmusról szóló újabb tanulmányokban is fontos szerepet játszik, bár terminológiai eltérések vannak. Az eltérések ellenére három ellentét közül egy vagy akár több is betekintést nyújt a polgári-etnikai különbségtételbe.

Az első a polgári voluntarizmus és organikus determinizmus közötti ellentét, mely néha kozmopolitizmus, partikularizmus formában jelenik meg. A második: a nemzeti lét állam-központú versus kultúra-központú koncepció. A polgári nemzet elsősorban politikai realitás, míg az etnikai nemzeti lét a közös kultúrához való tartozás a szó legtagabb értelmében. A polgári ott alakult ki, ahol az állam előbb vagy a nacionalizmus megjelenésével egy időben alakult ki, mint Angliában, Franciaországban, Hollandiában és az Egyesült Államokban. Az etnikai koncepció ott volt jelen, ahol a nemzetállam létrejötté elhűződött és vitatott volt, mint Németországban és különösen a kelet-európai országokban. A harmadik a modernizmus, modernizmus előltétiség ellentéte. Eszerint a polgári nemzeti lét nemcsak voluntarista, hanem modernista is, a politikai és kulturális közösséggel a jelenben foglalkoznak, érdeklődnek a nemzeti eredet iránt, de a késői XVIII. század előtti múlttal nem foglalkoznak, kedvelik a forradalmi fordulópontokat. Az etnikai nacionalizmus, ezzel szemben, a nemzetet organizmusnak tekinti, mely lassan és többé-kevésbé folyamatosan alakul.

A polgári és etnikai nemzeti lét elemző megkülönböztetése rámutatott a nacionalizmus kialakulására, különösen eredményes volt intézményes elemzésekben, ahol az is világossá vált, hogy a nemzeti lét különféle értelmezése más-más állampolgári törvényeket eredményezett.

A klasszikus modell azonban alkalmatlan, ha a nemzeti lét kérdése köznapi vitákban jelenik meg, újságokban, beszédekben. Ennek egyszerűen az az oka, hogy a nacionalizmus két nézet, a voluntarista és a determinista, elegye. Még az újabb munkák is a nemzeti lét polgári és etnikai közötti különbségtétel szerinti osztályozás formájában jelennek meg, a kulturális tényezőket az etnikaihoz, a politikai tényezőket a polgárihoz kötik.

A szerző véleménye szerint olyan keretre van szükség, mely a nemzeti identitás folyamat jellegét ragadja meg, és az elemzés két szintjét javasolja. Egyrészt különbséget kell tenni azok között a mechanizmusok között, melyeket a társadalmi szereplők használnak a nemzeti identitás határainak meghatározására, másrészt a szimbolikus erőforrások között, melyekre ezeknek a határoknak a meghatározásakor támaszkodnak. Ennek alapján beszél voluntarista és organikus határmechanizmusokról, és a korábban említett három ellentétből csak a voluntarista és organikus nemzeti lét koncepciójának megőrzését javasolja, ahol az etnikai helyett ajánlja az organikus szó használatát.

A szerző következő javaslata négy szimbolikus erőforrás: politikai értékek/intézmények, kultúra, történelem és földrajz közötti különbségtétel.

A tapasztalatok szerint a nemzeti identitás egyes meghatározásai történelmi helyzetektől függenek. Bizonyítható, hogy a voluntarista nemzeti identitás hívei a politikai intézményeket állítják előtérbe, míg az organikus nemzeti lét védelmezői az etnikai származásra vagy földrajzra összpontosítanak. Az alaposabb vizsgálat azonban már nem mutat ennyire egyértelmű képet, és bizonyítható, hogy a nemzeti identitás kialakítása tekintetében kevésbé számít az, hogy a politikai szereplők milyen erőforrásokra támaszkodnak, mint az, hogy az erőforrásokat hogyan hasznosítják a gyakorlatban.

A fenti megállapításra példa a nyelv használata, mely a voluntarista és az organikus vonatkozásban is felfogható. A francia forradalmárok a nyelv szerepét elsősorban voluntarista, míg a Dreyfus-ellenesek egyértelműen organikus szemszögből nézték. A Harmadik Köztársaság politikai közbeszéde a voluntarista és organikus koncepciók szintézisére utal.

A szerző, a hagyományos tipológiai megközelítés korlátait Svájc példáján mutatja be, mert a nemzeti lét ott többetnikumú környezetben alakult ki. Svájc arra is példa, hogy egyes meghatározások adott történelmi helyzetektől függenek.

A modern nacionalizmus megjelenésekor a svájciak nem hivatkozhattak közös etnikai hovatarozásra, nyelvi kötődésre, és ez súlyos legitimációs, valamint nemzetközi elismertségi problémákat vetett fel. Az ezután kialakított nemzeti ideológia nem volt egyértelműen se voluntarista, se organikus. Így a svájci forгатókönyv is megerősíti, hogy nem az erőforrások, hanem azok gyakorlati használata számít.

A svájci példa hasonló kettősséget mutat a nemzeti kultúra terén, és ez az állammal és alkotó intézményeivel szembeni magatartásra is igaz.

A voluntarista és organikus határmechanizmusok kölcsönhatása az 1930-as években újból napirendre került. A kiváltó okok között a geopolitikai fejlemények voltak a legfontosabbak. Az ideológiai és tényleges fenyegetések népi nacionalizmus kialakulásához vezettek, mely organikus és voluntarista határmechanizmusokat elegyített, és különféle szimbolikus erőforrásokra épült.

A nemzeti lét voluntarista vitáiban a politikai értékek és intézmények jelentették az elsődleges szimbolikus erőforrást. A voluntarista koncepció a liberális értékeket és demok-

ratikus intézményeket hangsúlyozta. Ez a nézet azonban nemcsak liberális és középbal csoportokra, hanem a konzervatív jobboldalra is jellemző volt. Ezzel szemben az organikus nacionalisták a modernség előtti rendhez való visszatérést, az elveszett családi egység érzését követelték.

A voluntarista koncepció hívei körében a történelemnek lényegi szerepe van, és alapvetően eltér az organikus vonaltól. A liberális és középbal csoportok a történelmi gyökereket forradalmakkal, alkotmányos reformokkal kapcsolták össze. A nemzeti múlt organikus képében az elfogadandó sors és nem egy olyan folyamat szerepel, melybe akaratlagosan be lehet avatkozni, és itt a származás kiemelkedő szerepet játszik.

A XIX. század vége és a II. világháború vége között a földrajz mint szimbolikus erőforrás fontos szerepet játszott a svájci nemzeti lét újjáépítésében. A voluntarista és organikus meghatározás eltérő volt, a liberálisok és szociáldemokraták területről beszéltek; az organikus koncepció természet, táj vagy haza szavakat használta, az Alpokat tekintették olyan erőnek, mely képes a svájci népet alakítani.

A svájci identitás alakításában a kultúrára való hivatkozás 1935-től került középpontba. Annak bizonyítására, hogy Svájc a négy nyelvi csoport léte ellenére különálló nemzeti kultúrával rendelkezik, a kulturális elit jelentős része a múltba fordult. Ennek során a nemzeti lét voluntarista és organikus koncepciója közötti különbség elmosódott, és igen népszerű kulturális nacionalizmusba ötvöződött. Hivatalos megjelenése az 1939-es Országos Kiállításban mutatkozott meg, ahol Svájc modern, dinamikus, jövőorientált országgént jelent meg, de a nemzeti léte az organikus svájci kultúrában gyökerezett.

Következtetésként a szerző megállapítja, hogy a nemzeti identitások a voluntarista és organikus koncepciók elegyén alapulnak, ahogyan a polgári kivételesség és az organikus nacionalizmus párhuzamos követeléseiben megtestesülnek. A kettő párhuzamos használata alapvetően paradox, és ez a tudós számára meglehetősen, a társadalom tagjai számára pedig lényegtelen lehet. Az ő elsődleges feladatuk egy olyan nemzeti identitás létrehozása, mely otthon meghatározó, ugyanakkor nemzetközi elismerést szerez.

Galló Judit

Etnikai kisebbségek és civilizációk összecsapása: Huntington tézisének mennyiségi elemzése

Fox, Jonathan: Ethnic Minorities and the Clash of Civilizations: A Quantitative Analysis of Huntington's Thesis. = British Journal of Political Science, B. J. Pol. S. 32, 415–434. p. 2002. Cambridge University Press

Mióta Huntingtonnak a civilizációk összecsapásáról szóló tézise megjelent, miszerint a hidegháború utáni időszak konfliktusai elsődlegesen civilizációk körül robbannak ki, igen jelentős viták folynak érvényességéről. A tézis számos érvt tartalmaz, de közülük is a legismertebb és legellentmondásosabb az az érv, hogy a hidegháború elmúltával a konfliktusok jellege megváltozik, és a nyugati ideológiák közötti konfliktusokat a civilizációk közötti konfliktusok váltják fel. Huntington azt állítja, hogy a modernizáció az őshonos kultúrák melletti megújuló elkötelezettséghez vezet, és ez összecsapásokat eredményez. Előrejelzése szerint növekvő összecsapások lesznek a nyugat és az iszlám, illetve a kínai/konfuciánus civilizációk között.

Huntington a civilizációs konfliktusokat három csoportba sorolja: különböző civilizációjú domináns államok közötti, különböző civilizációjú szomszédos államok közötti és különböző civilizációs csoportok államokon belüli konfliktusai. A cikk az utóbbiakkal

foglalkozik, és mennyiségi módszereket alkalmaz Huntington érveinek vizsgálatára. Adatsor segítségével értékeli, hogy a civilizációsként meghatározható etnikai konfliktusok mennyisége és intenzitása nőtt-e a hidegháború vége óta.

A tézisekről folyó vita igen terjedelmes, a cikk csak néhány elemet emel ki. Ezek közé tartozik, hogy sokak szerint a nemzetállamok és a reálpolitika marad továbbra is a konfliktusok forrása, ennek az érvek egy másik változata azt állítja, hogy a civilizációk nem egységesek, és a konfliktusok többsége egyazon civilizáció tagjai között fog kitörni. Mások ezzel ellentétesen érvelnek, azt állítván, hogy a világ egységeseedik, és ez gátolja a konfliktusokat: megint mások a két érvet összevonják, és a civilizációknál alacsonyabb és magasabb szinten jósolnak konfliktusokat. Megint mások állítása szerint a mai konfliktusok nem civilizációsak, de jellegüket nem határozzák meg. Sokan úgy érvelnek, hogy Huntington fontos, a konfliktusokat befolyásoló jelenségeket hagyott figyelmen kívül. A következő, Huntingtonnal szembeni érv, hogy a tények nem igazolják Huntington elméletét.

A fentiekben csak néhány kritika szerepel, ellent is mondanak egymásnak, de egy dologban közösek, hogy a hidegháború utáni konfliktusok nem elsősorban civilizációsak. Kritikusainak adott válaszát Huntingtonnak azzal a kérdéssel lehet összefoglalni: vannak-e jobb elképzelések?

A kialakult vita problémája, hogy Huntington maga és kritikusai is ellenőrizetlen tényekre hivatkoznak, példákat és ellenpéldákat idéznek anélkül, hogy egymást meggyőznék. Az ilyen vizsgálódás eltérő következtetésekhez vezet, objektív eredményekre csak mennyiségi elemzés révén lehet jutni.

Az a néhány tanulmány, amely mennyiségi módszereket használt, nem adott választ arra a kérdésre, hogy növekedtek-e az etnikai konfliktusok a hidegháború utáni időszakban.

A cikkben idézett tanulmány Huntington előrejelzésének mennyiségi értékelésére vállalkozik egy adatsor feldolgozásával, különösen arra keresi a választ, hogy egy államon belül a különféle civilizációk kisebbségi és többségi csoportjai között a konfliktusok gyakoribbak és intenzívebbek-e, mint az olyan csoportok között, akik ugyanahhoz a civilizációhoz tartoznak.

Az elemzéshez Huntington civilizációs koncepcióját kell használhatóvá tenni. A feladat nem egyszerű. Huntington a világot nyolc nagyobb civilizációra osztja: nyugati, kínai/konfuciánus, japán, iszlám, hindu, szláv-ortodox, latin-amerikai és talán afrikai. Ezen túl Huntington listája és leírása a civilizációkról nem elég konkrét a csoportok kategorizálására. Huntington maga beismeri, hogy meghatározásai nagymértékben valláson alapulnak. A meghatározások általában nem alkalmasak államokon belüli többségi csoportok, és még ennél is kevésbé kisebbségi csoportok leírására. A harmadik probléma Huntington meghatározásaival, hogy az egész világon van egy kisebbségi kategória, az őshonos emberek, akik, miközben egyértelműen eltérnek a többiektől, egyik, Huntington által leírt civilizációba sem illenek. Emiatt miközben nem tekintik őket különálló civilizációnak, az őket érintő konfliktusokat külön kategóriának tartják. Huntington talán azért hagyta ki az őshonos embereket, mert munkájában a nemzetközi konfliktusokra összpontosított, de az etnikai kisebbségek ilyen nagy részének kihagyása súlyos hiba.

Az adatsor egy államon belüli többségi és kisebbségi csoportok közötti kapcsolat értékelésére készült. A többségi csoportnak az államot irányító csoport tekinthető, ennek következtében polgárháború esetén nincs többségi csoport.

A fentiek alapján láthatjuk, milyen nehézségek merülnek fel Huntington civilizációs fogalmával kapcsolatban. Általában, ahol lehetséges, a vallás használatos mint döntő té-

nyező. Mindezek a problémák azok érvelését támasztják alá, akik Huntington elképzelését leegyszerűsítőnek és nem elég rendszerezettnek tartják.

A módszer a kisebbségekről szóló adatsorokat és a civilizációkról külön gyűjtött adatokat használja fel. Az elemzés alapegysége egy államon belüli kisebbségi csoport, az elemzés mind a 275 esetében szerepel egy többségi és egy kisebbségi csoport. Ugyanaz a kisebbségi és többségi csoport többször is szerepelhet, de ugyanaz a többségi és kisebbségi csoport-pár csak egyszer. Ugyanazon civilizáció két csoportja közötti konfliktust nem civilizációsnak jelölik és különféle civilizációk két csoportja közötti konfliktust civilizációsnak, az őshonos-kisebbségeket érintő konfliktusokat őshonos konfliktusként határozzák meg. Az utóbbiak Huntingtonnál nem szerepelnek, de ahhoz, hogy az etnikai konfliktusról pontos képet alkothassunk, erre is szükség van.

A hidegháború után sok többségből lett kisebbség és fordítva, így az etnikai konfliktusok hidegháború, illetve hidegháború utáni összehasonlításban szerepelhetnek.

A felhasznált adatsort egyesek a kiválasztás elfogultsága miatt támadták, pedig az adatokat folyamatosan bővítik. A második kritika a politikailag nyugodtabb csoportok figyelmen kívül hagyására utaltak, annak ellenére, hogy az etnikai csoportok és a kormány közötti komoly konfliktusok mind szerepelnek benne. Harmadik problémaként a belső konfliktusok hiányát jelölik, ez sem probléma, mert majdnem minden hazai civilizációs konfliktus egyben etnikai konfliktus is.

Az elemzés első lépése annak megállapítása, hogy hány konfliktus tartozik az egyes kategóriákba, ezután az adatsorban szereplő konfliktusokat páronként értékeli, majd éventént megállapítja a civilizációs és nem civilizációs konfliktusok átlag intenzitását két skálán: a lázadásén és a tiltakozásén. Ebből a lépésből az őshonos kisebbségek konfliktusai kimaradnak, mert Huntington elmélete erre nem vonatkozott, a korábbi lépéseknél azért jelennek meg, mert Huntington azt állította: a hidegháború utáni időszakban a civilizációs konfliktusok alkotják a konfliktusok többségét.

Az adatelemzés a civilizációs vagy a nem civilizációs konfliktusok számára vonatkozóan kimutatta, hogy a konfliktusok közel fele nem civilizációs, körülbelül 38 százalékuk civilizációs, a többi őshonos a hidegháborút követő időszakban. Az arányok a hidegháború során közel azonosak voltak, tehát Huntington előrejelzése ezen a téren nem bizonyosodott be. A civilizációs konfliktusok páros vizsgálata sem támasztotta alá Huntington elképzelését, a nyugati és iszlám, vagy kínai/konfucianus csoportok közötti konfliktusok az összes konfliktusok mindössze 4,4%-át tették ki. Huntington tévedett a civilizációs szemben nem civilizációs tiltakozások átlag intenzitását illetően is. A vizsgált időszakokban az etnikai tiltakozások intenzitása mindegyik konfliktus esetében megközelítőleg azonos szinten maradt. A hidegháború befejezése csak időleges emelkedést okozott az etnikai konfliktusokban. A civilizációs, illetve nem civilizációs lázadás átlag intenzitása sem erősíti meg Huntington feltételezését.

Összességében a civilizációs konfliktusok az etnikai konfliktusok kis részét képezik mind a hidegháború alatt, mind utána. A nyugati és a kínai/konfucianus és iszlám civilizációk közötti konfliktusok, Huntington előrejelzésével szemben, a civilizációs konfliktusok kis töredékét képezik. Az intenzitás a 1990-es évek elején növekedett, de 1998-ra visszaesett korábbi szintjére.

Ennek ellenére az eredmények megvilágítják a kultúrának az etnikai konfliktusra gyakorolt hatását. A civilizációs konfliktusokban több a tiltakozás és kevesebb a lázadás, tehát ez is Huntington ellen szól.

Fontos újból kiemelni, hogy a cikkben szereplő konfliktusok kizárólag államok közötti konfliktusok és emiatt Huntington teljes elméletét nem lehet elutasítani, de komoly kétségeket ébresztenek érvényességét illetően.

Galló Judit

A nyugati társadalmak jövője: multikulturális identitás vagy szélsőséges nacionalizmus?

van der Veer, K.: The future of western societies: multicultural identity or extreme nationalism? = Futures 35 (2003) Pergamon 169–187. p.

A tanulmány azokra a kérdésekre keresi a választ, hogy a társadalmak milyen irányba fejlődnek az elkövetkező években, vajon multikulturális jelleget öltenek, vagy a szélsőséges nacionalista retorika, idegengyűlölet megakadályozza a transznacionalizmus kialakulását.

Egy 2000-ben készült tanulmány arra az általános következtetésre jutott, hogy habár a jövő fejleményeit senki sem tudja előre jelezni, legalább a fiataloknak a társadalmi és politikai kérdésekről alkotott véleményét, a közeljövőre vonatkozó elvárásait meg lehet ismerni. Ez a cikk egy kérdéskörre összpontosít: az etnikai csoportok közötti kapcsolatokra és a multikulturális társadalom kilátásaira. A szerző további három tanulmány eredményeit is felhasználja, hogy megadja a választ a következő kérdésekre:

1. Milyen reményeik, félelmeik és kilátásaik voltak a fiataloknak 30 évvel ezelőtt a társadalom egyenlőtlenségeivel, általában és 2000-ben az etnikai csoportok közötti viszonytal kapcsolatban? Azok mennyiben bizonyultak helyesnek?
2. Milyen kategóriákat kezeltek a legegyenlőtlenebbül egy ország állampolgárai és a különféle kategóriájú bevándorlók közötti társadalmi egyenlőtlenséget feltételezve?
3. Milyen a bevándorlók társadalmi integrációjának jelenlegi állapota a fiatalok szerint?
4. Hogyan reagálnak a fiatalok a bevándorlók számának növekedésére?
5. Milyen elképzeléseik vannak a fiataloknak a bevándorlók közeljövőbeli helyzetéről, vajon eltűnik az egyenlőtlenség?

A 2000-ben megjelent tanulmányban nem szerepelt kérdés a külföldiekről és a bevándorlásról kialakított véleményről.

Az 1967-ben készített tanulmány a hidegháború kellős közepén készült, a politikai kérdések egyértelműen a helyzetet tükrözték: a nukleáris háború fenyegetését, a gyarmatosítás végét Afrikában és a gazdag, valamint a szegény országok között megjelenő különbségeket. A tanulmány rámutat, hogy legalább a fiatalokat nem jellemezte a hidegháborús ideológia.

Az 1. kérdés esetében a fő következtetés az, hogy az emberek alig foglalkoztak a jövővel, amennyiben igen, pesszimisták voltak. Annak ellenére, hogy komolyabban nem várták a nagyobb egyenlőséget, az emberek közötti különbségek csökkenésére számítottak. A nők és férfiak egyenlőségét tekintve több nőt vártak vezető beosztásba kerülni 2000-ben. Az országok közötti egyenlőségeket illetően a megkérdezettek a fejlett és fejlődő országok közötti különbséget konfliktus vagy háború potenciális forrásának tekintették. Majdnem mindenki egyetértett abban, hogy a béke érdekében a gyarmati rendszert el kell törölni, a gazdag, valamint szegény országok közötti különbségnek meg kell szűnnie. A különféle

fajok közötti különbségek vonatkozásában a válaszadók egyáltalán nem voltak optimisták, egyharmaduk jelentős konfliktusoktól, akár háborútól, tartott a múlt század utolsó évtizedében.

Mind a multikulturális társadalomra, mind az etnikai csoportok közötti jelentős konfliktusokra, akár a háborúkra vonatkozó vélemények bizonyos mértékig beigazolódtak. Az utóbbira, a sok közül, a volt Jugoszlávia jó példa.

A szélsőséges hazafiasság és idegengyűlölet 30 évvel ezelőtt nem volt jelentős, de a kilátásokat tekintve meglehetősen pesszimista kép alakult ki, legalábbis az egyenlőtlenség és az etnikai küzdelmek fenyegetését illetően.

A szerző azzal is foglalkozik, hogyan változott a nyugati társadalmak etnikai összetétele, és a fiatalok hogyan reagáltak ezekre a változásokra 30 évvel később. A legfontosabb változás a kommunizmus összeomlása és az, hogy a multikulturális társadalom, Nyugat-Európában a több etnikumú társadalomból alakulva, lassan megjelenjen.

A 2. kérdésre adott válaszában a szerző a változásokra összpontosít, válaszában holland példát használ illusztrációként. A 30 év alatt a bevándorlók négy csoportja telepedett le Nyugat-Európában: első vagy másod generációs bevándorlók gyarmatokról; első, második, akár harmadik generációs munkaerőként bevándorlók a Földközi-tenger térségéből; politikai menekültek; és az elutasított menedékkjogot kérők. A társadalmi egyenlőséget, egyenlőtlenséget tekintve, az első csoportnak formálisan egyenlő jogai vannak a többséggel, de sokan még így is rossz helyzetben vannak, a második csoportot egyértelműen az egyenlőtlenség jellemzi, iskolázottságuk és a munkaerő-piacon való lehetőségeiket illetően. Iskolai végzettségük alacsony szintje nem elegendő magyarázat a magas munkanélküliségre körükben. A helyzet más országokban is a hollandéhoz hasonlít, erről a csoportról lehet azt állítani, hogy a nyugat-európai társadalom perifériáján élnek. A politikai menekültek igen sok országból származnak, egyenlőség tekintetében helyzetük nem egyértelmű, a munkanélküliség körükben is igen magas. A kormányok csak a közelmúltban kezdtek integrációs programokat szervezni a bevándorlók ezen és előző csoportjának. A negyedik csoportba tartozó illegális bevándorlók száma, akiket gazdasági bevándorlóknak is neveznek, nem meglepő módon, a kommunizmus összeomlása óta növekedett. Az átlagembereket nem érdekli, hogy a bevándorlók legalísan vagy illegálisan érkeznek, egyes politikusok, mint például Haider Ausztriában, a bevándorlókat nyereszkeszédőknek vagy bűnözőknek tartják, akik elfoglalják a munkahelyeket.

A kisebbségekkel szembeni negatív magatartás mindig létezett, különösen gazdasági visszaesés időszakában, de a folyamat az 1970-es években felgyorsult, és nem tudni, hogy vajon ennek hatására, nacionalista (főleg politikai) mozgalmak jelentek meg.

Kutatások szerint a bevándorlók társadalmi integrációja, különféle, például nyelvi, alkalmazkodási okok miatt lassan halad. Az illegális bevándorlók helyzete különösen rossz. Tehát a korábbi tanulmány pesszimista képét az újabb tanulmány megerősítette.

A 3. kérdésre a válaszhoz egy 1999-es felmérés eredményeit használja a szerző, amelyben a bevándorlóknak a holland társadalomba való integrációját vizsgálták egy kérdőív alapján. A kérdések más etnikai csoporthoz tartozókkal való barátságra, közös programokra, kapcsolatokra vonatkoztak. Az eredmények arra utalnak, hogy a fiatal generáció társadalmi kapcsolatai igen széles körűek, és minél fiatalabbakról volt szó, annál gyakoribb a kapcsolattartás. A válaszok azt jelzik, hogy legalábbis a fiatal hollandok körében az integráció jó úton halad, az etnikai hovatartozás nem, csak a normák és értékek különbözősége jelent problémát.

A 4. kérdésre két másik tanulmány segítségével ad választ a szerző, az egyik Hollandiában készült, a másik nemzetközi összehasonlító tanulmány. Az előbbi egyrészt a menedékkérőkkel kapcsolatos pozitív, semleges, illetve negatív érzelmekről kérdezett. A válaszadók egyenlően oszlottak meg a három csoportban, de a legfiatalabbak kevésbé voltak negatívak. A másik kérdés arra vonatkozott, hogy a menedékkérők körében vajon több bűnöző volt-e. Ebben az esetben a kérdés megfogalmazása befolyásolta a választ, és itt a különbség a legfiatalabb kategória és a többiek között nem volt jelentős. Sem a véleményeket alátámasztó motívumok, sem a valós bűnözési adatok nem ismertek.

A negatív vélemények a menedékkérőkről nem kizárólag Hollandiára jellemzők, ahogy azt a nemzetközi összehasonlító tanulmány mutatja. Az eredmények szerint a fiatalok az illegális bevándorlásról nem gondolkodnak nagyon pozitívan, bár véleményük szerint az idegeneknek is vannak jogaik, nem lehet diszkriminatívan fellépni ellenük, de jobb lenne, ha elhagynák az országot, és társadalmi juttatásokat sem kapnának.

Az 5. kérdés: mit várnak a fiatalok a bevándorlók helyzetével kapcsolatban a közeljövőben, és vajon az egyenlőtlenség továbbra is megmarad? A nemzetközi összehasonlító tanulmány egy létra segítségével ábrázoltatja a menekültek helyzetét 5 évvel ezelőtt, ma és 5 év múlva. A számok azt mutatják, hogy a bevándorlók a teljes elfogadás és integráció felé haladnak, de a szórásból arra lehet következtetni, hogy a véleményekben jelentős eltérések mutatkoznak. Mint korábban jeleztük, az egyenlőtlenségről kialakult pesszimista képet a 30 évvel későbbi tanulmány megerősítette, ezzel szemben az etnikai küzdelmekre vonatkozó pesszimista várakozások a nyugati társadalmakban kevésbé igazolódtak, melynek magyarázata életkori, a fiatalok több etnikumú környezetben nőnek fel.

Az is kérdés, hogy a nyugati társadalmakra vonatkozó óvatos optimizmus hogyan alakul át strukturális és kulturális folyamattá ezekben a társadalmakban. Bár az integráció feltételei fokozatosan megeremlődnék, a multikulturális társadalom nem okvetlenül valósul meg. A nyugati társadalmakban két ellentmondó kép alakult ki az integrációról, az egyik az igazi multikulturális társadalom, a másik a bevándorló kultúrák asszimilációjá. Az első az optimista forgatókönyv, de ez ma még vita tárgya. A pesszimisták szerint ez soha sem fog megvalósulni, a bevándorló kultúrák presztízse nagyon alacsony. A multikulturális társadalom kritikusa az etnikai csoportok közötti konfliktusoktól tartanak, és egyetlen megoldást látnak, az integrációt és asszimilációt. A teljes integráció azonban több évtizedet vesz igénybe, és addig etnikai konfliktusok várhatók, a folyamatot ideggyűlölet kíséri majd.

A fiatalok pozitív irányultsága esetén, akik a szélsőséges nacionalista nézetek iránt kevésbé fogékonyak, a bevándorlók integrációja sikeres lesz, és valóra válik a multikulturális identitás.

Galló Judit

Szuverenitás és kis államok: mennyre szuverének?

von Petersen, Nikolaj: Sovereignty and Small States: How sovereign are they? = Romain Kirt/Arno Waschkuhn (Hrsg.) Kleinstaaten-Kontinent Europa, Probleme und Perspektiven, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden. Schriften des Zentrum für Europäische Integrationsforschung, 35. 2001. 159–167. p.

Napjainkban a szuverenitás alapjaiban vitatott fogalom lett. Elsősorban az úgynevezett nemzetközi kapcsolatok angol iskolája hatására alakult ki vita a kis államokról és a szuverenitásról. A kis méret és szuverenitás együttes tárgyalása a szuverenitásra mint változóra utalhat, mellyel az államok adott jellemzőik, méret, gazdasági fejlettség, politikai érettség stb. szerint rendelkeznek. A tömör válasz arra a kérdésre, hogy a kis államok mennyire szuverének az, hogy ugyanannyira, mint bármely más állam. A válasz alapigazságokat tartalmaz, miszerint a szuverenitás abszolút és oszthatatlan. Az Egyesült Nemzetekben, mely szuverén államokból áll, ez az „egy állam egy szavazat” elvben fogalmazódik meg. Másodsor, az állam és szuverenitás olyan, mint egy pénzérme két oldala, azok az entitások, melyek formálisan nem szuverének, nem államok. Harmadszor, a jelen nemzetközi rendszer, mely az 1648-as vesztfáliai békéhez nyúlik vissza, szuverén államok rendszere. Negyedszer, a szuverenitást az azzal rendelkezők nagyra értékelik, mert tekintélyt és befolyást jelent számukra.

Mindezek szoros kapcsolatot teremtenek az állam és a szuverenitás, valamint a között, ahogy a nemzetközi rendszert több mint három évszázada szervezik. Ez a rendszer változhat és bizonyára változni fog a globalizáció nyomán, amikor sok, az államnál jelentősebb szereplő lép színre. Olyan irányba haladunk, ahol, James Rosenau szavai szerint, a nemzetközi rendszer szuverenitás-függő szereplőkből (államok) és szuverenitás-szabad szereplőkből (a többiek) áll. Ez azonban a jövő, a jelenben az államiság érték. A formálisan szuverén államok között azonban jelentős különbségek vannak, melyek legalább három módon mutatkoznak meg: a szuverenitás megszerzésének, megvédésének és gyakorlásának módjában, valamint abban, hogyan játsszák a szuverenitás-játzmát.

A szuverenitást hagyományosan saját erőfeszítésekkel érik el, történelmileg azonban a hagyományos államépítés és a külső kardforgatás a megszerzésének eszközei. A XX. században az államalkotás egyre nemzetközibb, a saját erőfeszítéseknél a külső elismertetés fontosabb. A gyarmatbirodalom, újabban a Szovjetunió és Jugoszlávia felbomlása után játszódtott le ilyen folyamat. A nemzetközi közvetítés és elismerés után kialakult államok gyenge államok, de nem a méretük, hanem a politikai intézményeik érettsége, a civil társadalom léte alapján. Vannak nagyon erős kis államok, például a skandinávok. A valódi szuverenitás kérdése a kicsi, gyenge államoknál merül fel, melynek súlyos következményei lesznek az európai rendre és európai integrációra. Maga az Európai Unió erős, de nem szükségszerűen nagy tagállamokból áll. A jelenlegi bővítési folyamat a jelölt országok gyors, erős országokká való átalakulására épül, mely a csatlakozásig nem valósul meg.

Az államok nem tudják egyenlő mértékben gyakorolni a szuverenitásukat. A „gyakorlati” szuverenitásnak két oldala van, a belső autonómia és a külső befolyásolási képesség. A belső szuverenitás gyakorlására nem minden állam képes egyenlő mértékben. Az alkotmányos autonómia előfeltétel az államiság fennmaradásához, e nélkül a szuverenitás csak névleges, mint a szovjeturalom alatt lévő országok esetében. Az autonómia csökkentése előnyököt is jelent a jólét, illetve más államok politikájának befolyásolása révén. A külső befolyás mértéke az adott államtól, az adott rendszertől függ. A jelenlegi Európai Unióban a kis államoknak, a korábbiaktól eltérően jobb lehetőségeik vannak a döntéshozatali mechanizmusba való beleszólásra. A belső autonómiát azonban az integráció jelentősen befolyásolja.

A szuverenitás-politika azt jelzi, hogy az államok konkrétan hogyan kezelik a szuverenitás két oldalát, az autonómiát és a befolyásolási képességet. Georg Sfransen háromféle államot különböztet meg: a posztgyarmati, a modernet és a posztmodernet. A posztgyarmati a korábban említett gyenge állam. A modern állam tipikus vesztfáliai állam,

erős civil társadalommal és jól integrálódó nemzetgazdasággal, szuverenitását csak háború idején kérdőjelezi meg. Tipikus modern államok a nyugat-európai államok az integráció előtt. A posztmodern állam is erős, de az autonómiát viszonylag alacsonyabb szintre teszi, a befolyásolási képességet viszonylag magasabbra, mint a modern állam. Az integrációval járó behatásokat hajlandó elfogadni. Az ilyen erős és gazdag állam magabiztos, bízik saját értékeiben, jóléti előnyöket élvez a nemzetközi gazdasági együttműködésben való részvételből, és ebben a környezetben befolyással bír a külső fejleményekre. A posztmodern állam még alkotmányos autonómiájára való hatásgyakorlást is elfogadja, és itt már egy határ átlépéséről is szó lehet, amikor a szövetség vagy Unió saját szuverenitást szerez. Minél nemzetközibb és globalizáltabb egy állam, annál inkább keresi a posztmodern állam szerepét.

A modernség és posztmodernség közötti különbség gyakran választás és prioritás kérdése. A méret nem mindig határozza meg, milyen választások és prioritások vannak. A kis, erős államok azonban valószínűleg posztmodern szerepet választanak, kölcsönösen függő helyzetük miatt, befolyásuk a hagyományos, modern játszmában, ahol a nagyhatalmak jelentősek, korlátozott. A nagy országoknál jobb lehetőségeik vannak a posztmodern feltételek lehetőségeit kihasználni. Az ilyen államok hajlandók a formális szuverenitásról lemondani azért, hogy egy nagyobb közösség részei legyenek. Nem minden kis állam hajlandó erre. Például Dániában hat népszavazást tartottak az EU-csatlakozásról, és 1992-ben a csatlakozást a nemzeti politikai autonómia bizonyos védelme mellett fogadták el. A dán eset azt bizonyítja, hogy a kis államok szuverenitásukra különféle módon tekinthetnek, és azt, hogy a modern állam koncepciójának még egy nyitott és erőteljesen nemzetköziesedett nyugat-európai országban, mint Dánia, is van vonzereje.

A tanulmány nem adott világos választ a kérdésre, hogy mennyire szuverének a kis államok, az azonban látható, hogy a jelen európai vagy nemzetközi rendszer nem veszélyezteti a kis államok formális szuverenitását. A fő problémát a gyenge államok jelentik. Bizonyíték van arra is, hogy a kis államok előnyben részesítik a posztmodern szerepet, még ha a szerző országá, Dánia, nem is ezt bizonyítja.

Galló Judit

A közép-európai szláv nemzeteknek új szolidaritásra van szükségük

Puchovský, Maroš: Poliaci, Slováci, Česi a Lužická Srbi – čas vnútornej vol'by. = Slovenské pohľady, IV+119. roč. 2003. 4. no. 4–5. p.

Közép-Európában, a nyugati és a szláv világ határán mintegy 55 millió szláv – lengyel, szlovák, cseh és szorb – él. Igen közeli nyelvrokonságuk tényét mi sem mutatja meggyőzőbben, mint az, hogy nemzeti nyelveik révén tolmácsok-közvetítők nélkül értik meg és egészítik ki egymást.

Történeti tapasztalataik is hasonlóak, hiszen éppen ezek a népek-nemzetek voltak már annyiszor szenvedő alanyai a Nyugatról, rendszerint háborúkkal érkező, illetve háborúhoz vezető civilizatórikus misszióknak. És: ezek a nemzetek kényszerültek átélni az évszázados elnemzetlenítő akciókat, mindannak elpusztítani akarását vagy elpusztítását, ami szláv. Csupán az éppen elmúlt évszázadban ötféle, egymásnak teljesen ellentmondó rezsim akarnokságai bélyegezték, alázták meg őket.

Mindig a közös gyökerek tették számukra lehetővé, hogy ebben a közép-európai régióban, az öröklét igényeivel uralkodó ellenséges környezetben továbbra is fennmaradjanak, esetenként hallatlanná téve bitorlók parancsait és céljait. Most, amikor a nyugati struktúrák átvételével kapcsolatban sok ügyet a szóban forgó nemzetek hozzájárulása nélkül döntöttek el, ismét szükség van a szellemi-kulturális szolidaritás megerősítésére.

Bár az EU-ba és a NATO-ba való belépés folyamata a térségben még egészen be sem fejeződött, a gazdaság – az ipar és a kereskedelem – túlnyomó hányada máris a nyugati multik kezén van, és övük a közép-európai bankvilág és tömegközlés is. Úgy tűnik, kevés a híja annak, hogy a közép-európai szlávságot vastagon lepje el a nyugati civilizáció máza, ez az egyáltalán nem kívánatos liberális képződmény.

Ezért van sürgető szükség a szóban forgó nemzetek mély belső önvizsgálatára, annak újonnan való tudatosítására, hogy valójában mi is a szlávság lényege.

„Amennyiben – írja a szerző, a tartós dolgokkal fogunk keresni, és nem hagyjuk magunkat elvakítani a kérész életű ügyek vörös fényeitől [sic!], amennyiben közösen határozzuk meg kultúránkat és szellemi világunkat, amennyiben tudat alatti szolidaritásunkat tudatos kötelékké tudjuk változtatni, akkor esélyünk van arra, hogy Közép-Európa, amely a szlávság szülőhelye volt, újjászületésének is a helyévé váljék. Szlávok vagyunk, a nyelv hordozói. Ez a küldetésünk, egyetlen tulajdonunk. A mostani világ viharai múltán a hit, a család és a nemzet gondolatkörében kilátásunk van arra, hogy saját civilizációs körzetet hozzunk létre. Ennek ugyan változatos formái lehetnek, ám tengelyében a szláv nemzetek szellemi-kulturális szolidaritása áll. De ezt mi magunknak kell akarnunk. Ha a szláv civilizációt előbb a szívünkben és gondolkodásunkban alakítjuk ki, akkor előbb vagy utóbb a világ előtt is megjelenik.”

Futala Tibor

Nemzetiség és etnicitás – relatív identitások Délkelet-Európában

Brunnbauer, Ulf (Hrsg.): *Umstrittene Identitäten – Ethnizität und Nationalität in Südosteuropa. Frankfurt/M etc.: Peter Lang, 2002. 233 p.*

Az osztrák, német, brit, olasz és francia balkanológusok együttműködésével készült, 1999-es gráci tanácskozás eszmecserejére visszanyúló kötet a csoportidentitások angolszász eredetű kritikai elméletét (F. Barth, H. Tajfel stb.) alkalmazza a Balkán 20. századi etnopolitikai folyamataira, melyek a század végén ex-Jugoszlávia népeinek konfliktusához is elvezettek.

Brunnbauer gráci történész bevezetőjében emlékeztet: a helyenként és időnként olyanra felértékelődő *nemzeti*, illetve *etnikai* identitás korántsem jelenti a csoportidentitások összességét egy-egy többségi vagy kisebbségi kollektívum esetében. Sajnálatosan él és hat a kettő egymásra vonatkoztatása és összevonása („etno-nemzeti” felfogás), ami alapjában visszaélés a fogalmakkal, hiszen bármely etnikai identitás családi, szociális, kulturális, táji, foglalkozási stb. csoportok megannyi eltérő sajátosságát veszi fel, egyéni életutak mentén szerveződve, mielőtt „etnikai” vagy „nemzeti” tudatban összpontosulhatna. A csoportokon belül egyrészt tehát nem alapvetően döntő mozzanat valamilyen egyirányú etnikai meghatározottság, másrészt a csoportok *interetnikus* formációban vagy identitást váltó formában is megjelenhetnek. A különböző identitások a korhelyzet, a társadalmi-politikai környezet függvényében más-más hierarchia szerint és változó-

kony formában épülnek egybe. A hierarchiák sorában csak az egyik a tiszta etnicitás kívülről élesztett populizmusa és pszichózisa. Ez gyakran csupán behelyettesít etnikai tekintetben közömbös gazdasági, szociális érdekeket (vágynakat és sérelmeket); jó példa erre a posztkommunista országok hirtelen megjelenő etnikai feszültségeinek és katasztrófáinak a sora, aminek téves, bár népszerű hasonlata a gőz kiszabadulása a fedőt veszített f a z é k b ó l .

Releváns meghatározó erővé akkor válik az etnicitás, ha egy adott nagycsoport – adott történelmi konstellációban – valamennyi döntő identitásjegyet („kontextus”) képes keretbe fogni, ami általában nem spontán, hanem politikailag, ideológiailag serkentett folyamat. Brunnbauer (és forrásai) szerint ez a nemzetállamok létrejöttének is a képlete: az etno-nemzeti azonosságtudat kifejlődése a szuverén államiságnak nem feltétele, hanem eredménye. (Talán igaz a klasszikus nemzetállamokra, de mit kezdenénk például Németországgal, vagy általában a kelet-közép-európai politikai alakulatokkal?) Ugyanakkor az „állam”, ha már létrejött, hatalmi eszközeivel, intézményi struktúrájával a többségi etnicitás fölénybiztosításának, az etnikai szisztematizálásnak, asszimilálásnak hatékony közege. A szociálkritikai nézőpont logikus követelménye az „etnikai”, illetőleg „nemzeti” minőség lehető legkonkrétabb környezeti megközelítése és be- és elhatárolása („boundaries”). Szembenállása a korábbi, egyoldalúan „kulturalista” szemlélettel természetesen hajlamos a kulturális meghatározók (etnográfia, nyelv, vallás stb.) mellőzésére, ami ilyen oldalról kevésbé válik előnyére. A megközelítés ugyanakkor az etnikai kisebbségeket és többségeket egyazon szociális struktúrában helyezi el, képes ezeket egymás mellett és egymás függvényében vizsgálni. A látásmód esetenként érdekes és lényeges következtetésekhez vezet, bizonyosan nem alkalmazható etnikai, illetve nemzeti kérdésekben egyetemlegesen és kizáróan.

Az egyes résztanulmányok a fenti megközelítésben ragadják meg a Balkán múlt- és jelenbeli etnikai folyamatainak néhány karakteres mozzanatát. Ezek, a délszláv térség mellett, kevésbé ismert etnikai régiókba vezetnek (Koszovó, Macedónia, Görög-Makedónia). C. Leutloff (Max Planck Institut, Halle a. d. S.) a 180 ezernyi krajainai-szerb menekülttel foglalkozik, akiket a horvát katonai erő visszatérése mozgatott a szerb központok felé, hogy megcsalatozzanak a „nemzeti”-szerb pártfogás valós értékében: belgrádi felbujtás nyomán föllángolt etno-nemzeti érzésük gyorsan alábbhagy (új helyükön „tahónak” minősülve), annál elevebben kel életre regionális tudatuk. Ellenpélda a szlovéniai Bela krajina maroknyi ősi szerbségének megállapodott (bár asszimilációba tartó) etno-regionális öntudata. Ch. Promitzer (Grác) mutatja be a sokáig csak etnográfusok által számon tartott szórvány archaizmus és „jugoszlavizmus” között hullámzó arculatát, megkockáztatva a gondolatot, ami szerint a kutatás nélkül talán el sem jutott volna etnikai öntudatáig. A koszovói és macedóniai iszlamizált romák valóban kuriózus kisebbségének szenteli elemzését G. Duijzings (London): velük egyféle szub-etnikumról van szó, amely előbb az albanizálódás útján remél megváltást a cigány besorolás vigasztalanságából (az „etnikai utánzás” elméleti kategóriája szerint), majd – az etnikai elv, egyszerűsége az albánellenesség jugoszláviai felfuttatása során – disszimilál: így jelennek meg csoportjaik, először az 1991-es népszámlálás adataiban, „egyiptus” (egupt) megnevezéssel. A krusevói vlachok (Macedónia) minden szlavizálási kísérletnek ellenálló identitási hagyománya: a lokális és urbánus tudatba „rejtett”, deklaráción inneni etnicitás, amelyet csak újabban kezd elnyelni – K. Browns (Providence) résztanulmánya szerint – a Krusevóba beáramló falusi tömeg. A kötet-szerkesztő egyéni tanulmánya a bulgáriai pomákokkal foglalkozik, szemléltetve az etnikai revízió kísérleteinek kitett identitás példáját. E bolgár anyanyelvű moszlimokat a

bolgár nacionalizmus újra és újra igyekezett bevonni a „nemzet-testbe” (utoljára a kommunista rendszer is a névbolgarosítás útján), kevés sikerrel. A nacionalista nyomás a rendszerváltás óta két irányból is hat: egyszerre bolgár és török részről. A „váltó” identitástudat típusáról ad számot két további tanulmány (macedón szörvány, albán migráció Észak-Görögországban): az eredendő etnicitás „görög” álcázása itt a gazdasági és szociális érvényesülés identitási stratégiáját jeleníti meg (P. Vereni, Velence; G. de Rapper, Marne-la Vallé).

Komáromi Sándor

„A régiók Európája” a Német Szövetségi Köztársaságban?

Knodt, Michele: Europäisierung regionalen Regierens: Mit Sinatra zum „autonomieorientierten Systemwechsel” im deutschen Bundesstaat? = Politische Vierteljahresschrift, 43. Jg. 2/2002. 211–234. p.

Az európai integráció útkeresésének hosszú évtizedei során a célrendszerek, stratégiák és folyamatok elemzése, kalkulálása lassan önálló szakirodalmi ággá nőtte ki magát, amit a téma kommunikációs környezete, némi nagyzással, már is diszciplínaként emleget: „integráció-tudomány”. Az integrációs elemzések sokkal inkább az útkeresés, a tervezés és egyeztetés, a döntés-láncolat gyakorlati előkészítését vagy kontrollját szolgálják, azaz a politikai cselekvés részei: szempontokat és összefüggéseket vesznek górcső alá, hogy a cselekvést adott elképzelés szerint orientálják és befolyásolják. A szerzők gyakran a cselekvő politika frakcióinak szócsöveként fungálnak. M. Knodt tanulmánya, melynek koncepciója egy workshop keretei között formálódott, például egyetlen, elszántan érvelő állásfoglalás a német föderatív rendszer olyan irányú reformja mellett, ami a „régión Európája” elvet követő integrációs stratégiába simul bele.

Az európai egységesülési folyamat jelölésére, a létforma mellett mindenekelőtt a résztvevő államok belső struktúrájának átalakulása (felelősség- és hatalom-megosztás stb.) szempontjából, polgárjogot nyert az „európaizálódás” fogalma. A német szakirodalom kezdettől fogva arra az elképzelésre rendezkedett be, amely szerint az európaizálódás csekélyebb mértékben fogja érinteni struktúráiban a német szövetségi államot, mint amennyire az a homogén felépítésű egységállamok esetében várható, lévén, hogy a föderáció tartományi autonómiáinak „kooperatív” együttese „kicsiben” – egy főközpont, sok alközponttal – eleve az Európai Unió szerveződési formájának felel meg. A képletben azonban akkor még nem szerepelt az átalakítás regionális elve, amely – a főközpontokra szűkített cselekvési kör helyett – a régiók autonómiáját helyezi előtérbe, vagyis az alsóbb szintekre telepíthető kompetenciákban gondolkodik. (Más oldalról megfogva, ez az együttműködés „szubszidiaritás”-elve.) Ez az elképzelés lényegében a ’90-es évek végére vált cselekvésre érett koncepcióvá; „autonómia”-elvű stratégiaváltásként is definiálják, valaki pedig kitalálta rá a bizonyára felejthető „Sinatra-doktrina” elnevezést – a kitűnő énekes „*I did it my way...*” című dala nyomán. Mint európai közös napirend Maastricht után kezdett felfejlődni (Amsterdam: 1997, Nizza: 2000). A változás jelei Németországon belül korán érzékelhetővé váltak a tartományi szintű politizálás szintjén, a német „föderalizmus-kutatás” viszont csak vonatottan követte a fejleményeket.

Korábban éppen ellenkező irányban indult el a német szövetségi berendezkedés „európai” reformja: elkezdték erősíteni a központi funkciókat, úgyhogy a kritikai megítélésben lábra kapott a „leplezett egységállam” kitétel. A trend kitartott egészen a ’90-es évek derekáig. Ezt követően jelentkeztek az első reflexek, amelyek az elveszített tartományi kompe-

tenciák irányába mutattak vissza, illetőleg az azon túli regionális legitimitáció felé tapogatóztak. Az alakuló félben levő szemléletváltás jelei természetesen tartományi szinten mutatkoztak, EU-miniszteri értekezletek felszólalásai, illetve a tartományi politikusok hazai felszólalásai, átiratai stb. artikulálták. A fellépés főként a feladatokra szabott szubvenciók megszerzése körül szerveződött, vezérmotívuma általánosabb síkon pedig: a tartományok közötti, „szolidáris” elvű (a német keleti bővítés során szinte bebetonozott) költségvetés-kiegyenlítés témája volt és maradt. Szóvivői természetesen a tehetősebb és dinamikusabban fejlődő tartományok (főként a déliek tartoznak közéjük: Bajorország, Baden-Württemberg, Hessen), amelyek úgy érzik: sokat veszítenek gazdasági eredményeik hasznának kiegyenlítő jellegű újraelosztásán. Beadványukra az alkotmánybíróság 1999-ben egyébként 2005-ös határidővel kötelezte a parlamentet a kiegyenlítési rendszer revíziójára. Az erős tartományok törekvése, a szolidaritás eszméjét nem megtagadva, a „verseny-föderalizmus” a jelenlegi „kooperációs” helyett. Ennek intézményesítése (a német szövetségi állam alaptörvényére kihatóan) a tartományi vezetés státuszának megfelelő megerősítést jelent, tökéletes összhangban a regionális autonómia új európai felfogásával. A téma furcsán keresztbe szántja a politikai pártok stratégiáit: adott tartományokon belül, a kialakult pártpaletta szerint, a jobboldal teljes mellszélességgel sorakozik fel mellé, míg másutt csak félszívvel megy utánuk; a szocialisták ezzel szemben, kompromisszum jelleggel, a kör négyesítésével próbálkoznak („szolidáris verseny-föderalizmus”) és nyernek teret. Elemzésre váró kérdés: a tartományi érdekellentétek milyen mértékben hordozzák a konfliktus veszélyét magára a szövetségi struktúrára nézve? A „régiónk Európája” az egységesülés biztonságának eszközeként veti be az autonómia-elvű stratégiát, bizonyos, hogy az NSZK-ban sem destabilizálni fogja a federalizmust, hanem remélhetőleg olyan, differenciált és dinamikus formában alakítja át, amely jobban megfelel majd az új követelményeknek. E differenciált struktúra az egyes tartományok és a központ viszonyát tekintve alkalmasint dualista karaktert nyer majd, akár csak az uniós tagállamoké is Brüsszelhez.

Komáromi Sándor

Multikulturális, multietnikus és multifelekezetű Bosznia-Hercegovina: Mítosz és valóság

Simmons, Cynthia: A Multicultural, Multiethnic, and Multiconfessional Bosnia and Herzegovina: Myth and Reality. = Nationalities Papers, 30. vol. 2002. 4. no. 623–638. p.

1992 elején a „három m”, azaz multikulturális, multietnikus és „multifelekezetű” Bosznia-Hercegovina vált csatakiáltássá a széteséssel szemben, mégsem lehetett elkerülni a katasztrófát. Sőt, éppen az ország szerepe a kultúrák, vallások és történelem kereszteződésénél tette őt a Jugoszláviában kirobbanó háború legvédtelenebb köztársaságává. Az ország mára sokkal kevésbé „multi”, és annak vizsgálatát, hogy miért és hogy merre tartson, a múltban kell elkezdenie. A tanulmány bemutatja, hogy a multikulturalizmus fogalmát tanulmányozni és támogatni kell – a nemzetközi közösség segítségével –, hogy a demokratikus intézmények és gyakorlat megerősödhesen Bosznia-Hercegovinában.

Multikulturális, ahogyan a dolgozat definiálja, egy olyan demokratikus állam ideálját jelenti, amelyben a társadalom különböző tagjai ismerik, értékelik és tisztelik egymás kultúráját. Bár korábban úgy tűnt, hogy a multikulturalizmus politikai demokráciához vezet, ma már inkább a fordítottja érvényes: a valódi multikulturalizmus elkerülhetle-

nül politikai demokráciát eredményez. Bosznia lakói mindig is úgy tekintettek az országra, mint a kölcsönös tisztelet földjére. Ez a „helyi” multikulturális hagyomány mindenképpen jó táptalaja lehet a kialakítandó demokráciának. Az pedig, hogy milyen gyorsan sikerül megteremteni ezt a demokráciát, azon fog múlni, hogy mennyire maradt fenn, illetve mennyire lesz jelen a multikulturalizmus az ország életében.

Sokan hajlamosak voltak leegyszerűsíteni a Jugoszláv háború okait, és ráaggatni a szokásos sztereotípiát, azaz hogy „ösi viszályok” miatt törhetett ki a Balkánon, egy olyan régióban, ahol törzsek vívnak háborút, és általános primitívség uralkodik. Ezt a sztereotípiát, ami 1918 után alakult ki, a kezdetektől fogva támadták. Korábbi tanulmányok közül több is bemutatta, hogy a hiedelemmel ellentétben nem multietnikus és többvallású területről volt szó, hanem olyan térségről, ahol a természeti adottságoknak köszönhetően egymástól meglehetősen elzártan – és talán éppen ezért, békében – éltek a különböző népcsoportok. A viszályok mindig valamely nagyhatalom jelenlétével voltak kapcsolatban.

A multietnikus és többvallású terület kialakulása éppen a különféle szomszédos hatalmak megjelenésével magyarázható. Az „erre járó” népek hatására keveredett a keleti és a nyugati kultúra, az iszlám és a kereszténység. A többféle kulturális hatással magyarázzák többben az itt lakók legendás toleranciáját. Ezen túlmenően, muzulmán értelmiségiek az iszlám tanítását is felemlítik, hiszen az az emberi másággal szembeni toleranciát hirdeti. Ez a vallási tolerancia eredményezhette, hogy a 15. század végén, a Spanyolországból elűzött szefárdi zsidók itt menedékre találhattak és letelepedhettek. Különösen Szarajevó vált a többvallású Bosznia szimbólumává, ezért is hívták Európa Jeruzsálemének. Egy szarajevói író, Karahasan fogalmazta meg, hogy a város, bár etnikailag és vallásilag különböző csoportokból épül fel, a városközpontban ezek a csoportok találkoznak, kereskednek, beszélgetnek, tagjaik házasságot kötnek egymással. Ő írta le azt is, hogy Szarajevó kulturális pluralizmusától elrettenve, a nyugati nemzeti városai nemhogy nem fogják megvédeni a várost, de hozzá fognak járulni a lerombolásához. Az 1993-ban kiadott írás mintha a jövőbe látott volna.

Bosznia-Hercegovina a Balkán olvasztótégelyét testesíti meg. A muzulmán hit, a kultúrák találkozása és a házasságok mind hozzájárultak ahhoz, hogy ilyenné váljon. Ez utóbbiak fontos szerepet játszottak abban, hogy az emberek megismerjék, és toleránsá váljanak egymás kultúrája iránt. Ez a trend érvényesült a volt Jugoszlávia idején is, ahol kifejezetten bátorították a vegyes házasságokat.

A múlt vizsgálatokor azonban kiderül, hogy a pozitív jellemzők a gyakorlatban azért mégsem testesítették meg teljesen az ideálokat. Szarajevó, mint említettük, büszkeséggel emlegeti, hogy menedéket adott az üldözött zsidóknak. Moritz Levy könyve azonban bemutatja, hogy az ottomán uralom alatt, bár tolerancia uralkodott, nem mindenkit tekintettek egyenlőnek. A hétköznapiakban többféle megkülönböztetés érte a zsidókat és a nem muzulmán vallásúakat, például a ruházatkodás, a fegyverviselés stb. terén. A hátrányos megkülönböztetés legfontosabb eleme azonban az volt, hogy a nem muzulmánok jogait semmiféle törvény nem védte. Az Osztrák–Magyar Monarchia uralmával a muzulmán bosnyákok hatalma kezdett elhalványulni. Egyformán kezeltek mindenkit, sőt, az agrárreform során bátorították külföldi telepesek megjelenését, és ezzel még inkább sokszínűvé tették a térség etnikai térképét.

A bosnyákok hatalmának valódi hanyatlása 1918 után következett be, amikor a korábbi földbirtokosok elvesztették földjeiket, elszegényedtek, és sokan a kivándorlást választották. A két világháború között fokozatosan nőtt a horvát és szerb népség hatalma. Ez és a muzulmán elit gyengülése lehetővé tette a gazdasági és politikai egyenlőség kialakulását. Mivel azonban ez a folyamat túl radikális volt, és túl gyorsan ment végbe, ellen-

szenvet keltett a muzulmán elitben, miközben a keresztény népességben az igazságos újraelosztás érzetét váltotta ki. A lezajlott folyamatok eredményeképpen mindenestre a 20. század közepére már nem a vallás, hanem az osztályok közötti hovatarozás vált meghatározóbb jellemzővé. A társadalmi pluralizmus megerősödött, és Bosznia-Hercegovina a II. világháború idejére kulturálisan meglehetősen egységes országgá vált.

A 20. század végén Szarajevó még mindig az „unikulturális” város volt sokak számára. Bár a magánéletben jelen voltak a kulturális különbségek, az ott lakók magával a várossal azonosultak. Ez a kozmopolita karaktere tette a háború kitérésékor a nacionalista támadások gyors célpontjává. Vannak, akik a támadásokat úgy tekintik, mint magának a város fogalmának a megtámadását. Ők a nacionalizmus–multikulturalizmus konfliktusát a vidék–város konfliktusaként értelmezik. Míg a város jelenti az ideált, a legmagasabb civilizáció megtestesülését, a vidék, a falu a népi hagyományokat, a kulturális elmaradottságot képviseli. Mások szerint azonban a vidék és város különbözőségét nem feltétlenül ellentétként kell felfogni, hanem mint a fejlődés folyamatosságának megtestesülését.

Bosznia évszázadokon át multikulturálisnak tekintette magát, bár nem testesítette meg mindig ezt az ideált még Szarajevó sem, ahol egyes időszakokban a különálló és nem keveredő szomszédságok sokkal inkább meghatározták a város képét, mint a központban keveredő sokaság. Ennek ellenére a kultúrák és etnikumok keveredése megteremtette a valódi multikulturális társadalom lehetőségét, ami táptalaja lehet a demokratikus átalakulásnak, míg a demokratikus intézmények kialakítása segíthet az igaz, valóságos multikulturális társadalom létrehozásában.

Barna Judit

Kalinyingrád mint az EU és Oroszország közötti partnerség próbaköve

Kortunov, Sergej Vadimovič: Kaliningrad kak problema rossijsko–europejskogo partnerstva. = Meždunarodnaá žizn', 2003. 2. no. 76–88. p.

A potsdami konferencia 1945. június 17-e és augusztus 2-a között döntötte el, hogy a hitleri Németországot milyen területi veszteségek ériék. Königsberg és régiója így került szovjet fennhatóság alá. A szovjetek közigazgatási egységként 1946. április 7-én szervezték meg a kalinyingrádi területet (a továbbiakban: KT), majd júniustól magát a várost is Kalinyingrádnak nevezték el. A KT határait és azok sérthetlenségét a Szovjetunió az érdekelt államok egész sorával szerződéssel biztosította. A birodalom megszűntével az utódállam Oroszország lett, s így mind a város, mind a KT Oroszország elidegeníthetetlen részeként létezik.

Ennek ellenére időről időre bel- és külpolitikai nyugtalanság lobban fel a város és a terület körül, nem utolsósorban azért, mert kereskedelmi és gazdasági jelentősége legalább annyira meghatározó, mint a politikai. Az egységesülő Európa és Oroszország egyaránt tisztában van ezzel, az USA nemkülönben, bár a kalinyingrádi ügyekben eddigig igencsak a háttérben maradt.

Napjainkra – s ez felettébb pozitív fejlemény – Oroszország az EU-tól és az érdekelt (tagjelölt és EU-tag) államoktól egyaránt olyan hivatalos állásfoglalások birtokába jutott, miszerint Oroszországgal szemben területi igényeik nincsenek, s többek között Kalinyingrádot és a KT-t is orosz felségterületnek tartják. Mindez az oroszok számára

nyugodt politizálásra ad lehetőséget a „Kalinyingrád mint Oroszország együttműködő régiója” pozíció védelmében.

Az oroszoknak a dolgok jelenlegi állása mellett kevésbé kell komolyan venniük az egyre több nem hivatalos ötletet a város és a KT jövőjéről. Ezek lényege: átmeneti formák bevezetésén keresztül, az Oroszországhoz tartozás fokozatos lazításával elérni azt, hogy a város és a KT vagy valamiféle autonóm képződmény legyen, vagy pedig egy baltikumi államszövetség, sőt: Litvánia vagy Németország egyik tartománya.

A szóban forgó nem hivatalos javaslatok, esetenként: követelések azzal érvelnek alaptalanul, hogy a potsdami döntés csak ideiglenes érvényű, s egy idő után nemzetközi fórumokon újfólag napirendre kell tűzni a kérdést.

Szóvá kell tenni azt is, hogy a nem hivatalos nyugati tényezők egyáltalán nem kezelik barátságosan a várost és a KT-t, és a médiában rossz és igaztalan arcualakítást folytatnak róluk. Benne a fő „szólamok” a következők: a területre atomtűőerőt telepítenek; az orosz vezetők a térséget el akarják adni a németországi orosz adósságok törlesztése fejében; A KT-n keresztül özönlik be Oroszországba a bűnözés, az alvilág; Moszkva vissza akarja állítani a térség izolációját, a KT speciális gazdasági zónává történt engedélyezése előtti állapotot. Ezekből az állításokból egy szó sem igaz. Annak bizonyul viszont valamennyinek az ellenkezője: a régióban minimálisra csökkentették a fegyveres erők létszámát; Németországot sikerült beruházásokra megnyerni a területen; a bűnözésben vannak sokkal fertőzöttebb régiók nála; a terület 2010-ig szóló fejlesztési terve az EU-val fokozódó partnerség alapján áll.

Noha az oroszok az utóbbi időben is több olyan javaslatot készítettek, amelyek a partnerség erősítését kívánják megvalósítani, az EU-val kötött megállapodás keretében. Az Unió ezeket azzal hártotta el, hogy a partnerségről és együttműködésről szóló 1994. évi EU–orosz szerződés jegyében nincs akadálya a további előrelépéseknek. Az együttműködés felgyorsítását célzó orosz gesztusok sem „hatják meg” az EU-t, amely esetenként mintha nem is tartaná partnereknek őket.

A schengeni elhatározással újabb akadály is keletkezett a „partnerkedés” kiszélesítése dolgában. Ez negatív módon hat majd ki mind az áruforgalomra, mind a személyi kapcsolatokra (1 millió emberről van szó). Egy orosz küldött Schengen végrehajtásáról szóló tárgyalások első fordulóját után így nyilatkozott: „A Kalinyingrádért folyó ütközetnek ezt a szakaszát elveszítettük. Gyakorlatilag, ugyan más néven, de tranzit-vízumot erőltettek ránk.” Bár azóta pozitív irányba mozdult el az ügy, ez akkor is az EU érzéketlenségét mutatja az együttműködni olyannyira kész partnerrel szemben.

Mindent összevetve: az EU-val történő egyezkedések során az orosz álláspontnak szilárdnak és határozottnak kell lennie, azaz azt kell képviselnie, hogy Kalinyingrádban és a KT-n egyetlen oroszellenes megoldásnak sincsenek meg a lélektani, szociális és gazdasági feltételei, a politikaiakról nem is beszélve. Ezért az orosz fél az együttműködési funkciók kiemelt támogatását tartja fő feladatának. „In hoc signo” az EU-tól elvárja, hogy

- garanciákat kapjon a 2010-ig szóló orosz szövetségi célprogram kalinyingrádi részének támogatásához,
- ugyancsak garantálják számára a KT különleges gazdasági zónaként való kezelésének stabilitását,
- folytassanak közös tárgyalásokat egy beruházás-finanszírozási korporáció létrehozásának lehetőségeiről,
- kapjon támogatást a *Kalinyingrád mint Oroszország együttműködő régiója a 21. században* c. ismeretterjesztő és marketingkiállítás ez évi megrendezéséhez,

- Moszkva és az EU részvételével koordinációs szervezetek létesüljenek a Kalinyingrádban és a KT keretében folyó beruházások és egyéb munkálatok meggyorsítására. (E szervezetek mögöttes intézménye lehetne egy nemzetközi elemző központ kalinyingrádi székhellyel.)

Futala Tibor

Cionizmus, Izrael és az arabok

Gilland, Bernard: *Zionism, Israel and the Arabs. = Contemporary Review*, 282. vol. 2003. 1644. no. 27–32. p.

Mivel ellenszegültek Róma uralmának, a palesztinai zsidókat lemészárolták, a túlélőket pedig kiutasították, és szétszórták a birodalom területén 132–135-ben. Ők azonban soha nem adták fel a reményt, hogy egyszer visszatérnek, és várták az isteni segítséget. Zvi Kalisher fogalmazta meg először a 19. században, hogy a zsidóknak aktív szerepet kell játszaniuk visszatérésükben, és az ő gyarmatosítási terve vezetett a Jaffa közelében található Mikveh Yisroel mezőgazdasági iskola alapításához 1870-ben.

III. Sándor trónra kerülése 1881-ben a zsidóüldözés időszakának eljövételét jelentette. 1881 és 1914 között több mint 2 millió zsidó vándorolt ki Oroszországból, de csak néhány ezren választották Palesztinát. Az első figyelmeztetés, hogy konfliktushoz vezethet a letelepülés, már ebben az időszakban, 1891-ben megfogalmazódott, mégpedig egy orosz zsidó, Ahad Ha-am részéről. Nem sokkal később, 1896-ban adták ki Theodor Herzl *Der Judenstaat* című könyvét, a következő évben pedig megalakult a Cionista Szervezet (CSZ), a szerző vezetése alatt. Herzl az 1. Cionista Kongresszust követően írta naplójába: „Bázelben létrehoztam a Zsidó Államot”. A jövődöbéli állam területét tekintve több ország is szóba került, így Argentína és Uganda is. Ez utóbbinak egy részét a britek ajánlották fel, és bár Herzl elfogadta az ajánlatot, a kongresszus, a Chaim Weizmann vezetete csoport ellenállása miatt, elutasította azt. Egy évvel később, Herzl halála után Weizmann lett a CSZ vezetője, aki megnyerte a brit politikusok gyakorlati támogatását ahhoz, hogy Palesztina lehessen ismét a zsidók otthona. Ennek köszönhetően a brit csapatok 1917-ben bevonultak Palesztinába, és az év decemberében megszállták Jeruzsálemet. Arthur Balfour külügyminiszter ekkor fogalmazta meg, hogy támogatja, hogy Palesztinában létrejön a zsidók nemzeti állama, ugyanakkor semmi olyat nem lehet tenni, ami a Palesztinában élő nem zsidó közösségek polgári és vallási jogait sértené. Ez a kijelentés később Balfour Deklarációként vált ismertté.

Weizmann kollégája, Nahum Sokow eközben megnyerte a francia és olasz kormányokat, akik támogatták a Deklarációt a versailles-i béketárgyalásokon. Palesztina végül brit „gyámság” alá került, 1920-ban a Nemzetek Ligája pedig Nagy-Britanniának adta a Palesztinára és Transzjordániára szóló mandátumot. A Jordántól keletre való letelepedés tiltása a zsidók számára 1922-ben lépett életbe. A Balfour Deklaráció mellett Lord Milner kijelentése alapozta meg a brit politikát Palesztinában. Ezek szerint a palesztinai arab többségnek nem volt joga és nem volt hatalma sem, hogy megállítsa a zsidó betelepedést. Az arabok érthető neheztelését az 1922-es Churchill Memorandum igyekezett enyhíteni. Eszerint a brit kormány úgy látta, hogy semmi más nem történt, mint a már létező zsidó települések fejlődése, és semmi olyan következtetést nem kell ebből levonni, ami az arab népességnek félelemre, a zsidóknak pedig csalódásra adna okot. A CSZ elfogadta, az arabok viszont elutasították a dokumentumot.

A zsidóüldözés egyre intenzívebbé vált Európában az 1930-as években, ami még sürgetőbbé tette egy külön zsidó állam létrehozását. A brit kormány első terve Palesztina felosztásáról 1937-ben jelent meg, amit a 20. Cionista Kongresszus elfogadott, ám évek hosszú próbálkozásai ellenére sem született végleges verzió. 1939-ben évi 75 ezer főben limitálták a bevándorlók számát az azt követő öt évre, utána pedig az szabta volna meg a bevándorlást, hogy a Palesztinában élő arabok beleegyeznek-e abba vagy sem. Egy két-nemzetiségű állam létrehozása soha nem merült fel komolyan, mert a zsidók félték, hogy egy ilyen államban az antiszemitizmus bármikor felütheti a fejét.

A II. világháború után több százezer túlélő kívánt Palesztinába emigrálni, de az arabok figyelembevétele a brit politikában nem tett lehetővé tömeges letelepedést. A brit kormány azonban az ENSZ elé vitte a kérdést 1947-ben, ahol 33 szavazattal 13 ellenében (mind a 6 arab tagállam ellene szavazott) megszavazták Palesztina felosztását. A terv, mely Palesztina területének 56%-át a zsidó kisebbségnek adta (bár még 1946-ban a Jordánon túli területeken létrejöhetett egy független Arab Állam), azóta sok kritikát kapott. Az Arab Liga a felosztásra válaszul feltette a kérdést, hogy vajon miért a palesztinai araboknak kell megfizetnie a holokausztért, és a palesztin arab lakosság közel felének miért kellene kisebbségi státust elfogadni egy zsidó államban? Itt kell megjegyezni, hogy ekkor a palesztin arabok nem tekintették magukat külön népnek, valamint hogy az arabok semmivel nem járultak hozzá a náci leveréséhez, sőt mi több, számos arab politikus őket támogatta. A második kérdéssel kapcsolatban elég annyit mondani, hogy a zsidóknak korábban minden egyes országban kisebbségi státussal kellett beérniük.

A szavazás után kitört polgárháború eredményeként 730 ezer arab elmenekült vagy tiltották, míg 160 ezer izraeli állampolgár lett. Egy 1948-as döntés értelmében azok a palesztin arabok, akik elhagyták az országot, már nem térhettek vissza. A következő majd' tíz évben 567 ezer zsidó bevándorló érkezett, és többségük hamar integrálódott az izraeli társadalomba, ellentétben az arabokkal, akik közül sokat ma is az ENSZ segélyszervezete lát el. A helyzetüket a környező arab államok már régen segíthettek volna megoldani, azonban ez nem érdekük, hiszen akkor nem lehetne az izraeli kormány ellenében a szenvedő palesztin arab lakosságra mutogatni. Maguk az érintettek sem törekszenek a megoldásra. 2001-ben kimutatták, hogy többségük nem fogad el semmiféle kompenzációt, hanem vissza akar térni még vagy már nem is létező 1948 előtti otthonába. Amíg ebben nem áll be változás, nem indulhat el megoldás irányába mutató folyamat.

Újabbán ismét felmerült egy Palesztin Állam létrehozása, de sokan megkérdőjelezik, hogy ez az állam képes lenne önmagát fenntartani, valamint hozzáteszik, hogy csak határozatlan ideig ott állomásoztatott NATO vagy amerikai csapatok jelenléte biztosíthatná a fennmaradását. Az pedig kétséges, hogy ilyen feladatot bármelyikük elvállalja.

Összefoglalásképpen elmondható, hogy a cionizmus egyrésztől sikeres volt, hiszen megalakult a világ zsidósága majd' felének otthont adó Zsidó Állam. Ugyanakkor kudarcot is vallott, mert kivívta az arabok gyűlölködését, és az ország még nem látott békés időszakot a létrejötte óta.

Barna Judit

Irak és az arabok jövője

Ajami, Fouad: Iraq and the Arabs' Future. = Foreign Affairs, 82. vol. 2003. 1. no. January/February 2-18. p.

Amerika, Irakba lépve, nem valószínű, hogy mást talál, mint azt, hogy az arabok nagy többsége egy, az arab világ életébe beavatkozó és Izraelt támogató nagyhatalmat lát majd benne, vagy éppen egy olyan országot, amely az olaj fölötti befolyását igyekszik ily módon növelni. Amerikának együtt kell élnie ezzel, el kell viselni ezt a bizalmatlanságot és Amerika-ellenes hangulatot, és Szaddam leverése után Irak és az azt körülvevő arab országok modernizálásának elősegítésére kell törekednie.

Az 1970-es és '80-as években, az arab világ politikai és gazdasági építménye roskadozni kezdett, miközben az iszlámizmus új erőre kapott. Az arab világ sikertelensége aztán lassan kilépett a határain kívülre a migrációnak és a világot átszövő terrorizmusnak

köszönhetően, ami szeptember 11-én a New York-i merényletekben csúcspontot ért el. Eljött az ideje, hogy reformok kezdődjenek, és ha Amerika egyedül teszi meg az első lépést, az sem baj. Egy erős, elszánt hatalom akarata és presztízse lehet csak képes arra, hogy elindítsa az arab világot egy szekuláris, modern rend felé.

Ebben a küzdelemben azonban, Kuvaiton és Kataron kívül nem sok segítségre számíthat a térségben, mivel az arab vezetők többsége azzal lesz elfoglalva, hogy védelmet keres, és reméli, hogy az ő hatalma megmarad. Az iraki fenyegetés nagyságával kapcsolatban sem lesz egységes sem az arab világ, sem a nemzetközi közvélemény. Két alapvető álláspont merülhet fel az iraki háború ellenében: lesznek, akik kételkednek a bagdadi katonai apparátus erejében és a tömegpusztító fegyverek jelenlétében. Mások azonban úgy gondolhatják majd, hogy ezeknek a fegyvereknek a jelenléte azt jelzi, hogy az arabok is eljutottak a modern világba, és egy nagyhatalom éppen ezért akarja leigázni őket, és megfosztani őket ezektől.

Amerika most sokkal inkább egyedül van, mint volt 1990–1991-ben, amikor helyi támogatást kapott – Egyiptom, Szíria és Szaúd-Arábia is mellette állt –, hogy ne engedje az Öböl-térség hatalmi egyensúlyát megbillenni, azaz szálljon szembe Szaddammal. Ez azonban inkább csak vezetői szinten volt így. A közemberek többsége, annak ellenére, hogy Szaddam megszállt, kifosztott egy országot, Robin Hoodként kezelte őt, aki szembe mer szállni a térség nem kedvelt dinasztiáival. Amit az arabok nem tudtak maguk megtenni, azt tőle, a Vezetőtől várták. Szaddam azonban elárulta a belé vetett reményeket, és maga is vést hozott csak az emberekre. Még Jordánia lakossága is kiábrándult belőle, pedig az Öböl-háború idején Husszein éppen azért szállt síkra Irak mellett, mert félt attól, hogy a nép véget vethet dinasztiája uralmának, ha nem segít Szaddamnak. Ezúttal azonban sokan bölcsen belátták, hogy egy rövid háború és egy újjáépített Irak sokkal hasznosabb lenne Jordánia számára is.

A háború után Amerika előtt két lehetőség áll: az első, hogy a korábbi háborúhoz hasonlóan, a csata végeztével nem nyúl az arab világ építményéhez, ahol tovább és ugyanúgy fognak uralkodni az eddigi vezetők. 1991-ben a demokrácia egyáltalán nem szerepelt az elérendő amerikai célok listáján. Bush mindössze annyit tett a változás lehetősége érdekében, hogy felhívta az embereket: vegyék kezükbe a sorsukat! A kurdok és az ország déli része így is tett, ám az eredmény mindössze az lett, hogy Szaddam brutálisan elfojtotta a lázadásokat. Colin Powell ekkor írta azt, hogy „Igazából, a győzelmünk nem volt a politikánk célja”. Tehát Amerika nem akart új rendet létrehozni Irakban.

Ma a másik lehetőség éppen ez: meg kell alkotni egy új felépítményt. Mára Amerika arab vezetők viaskodásának keresztüzében és az iszlámista felkelők valós tüzeiben találta magát. Mivel ez utóbbiak saját hazájukban, a rendszer felépítéséből adódóan és az emberek beletörődöttsége miatt nem tudtak sikereket elérni, a „távoli ellenséget”, Amerikát tüzték céltáblájukra. Nem tudta megrendíteni a szaúdi királyi ház uralmát az al-Kaida? A sorban a következő lehetőség az amerikai–szaúdi kapcsolatok szétzilálása állt, és lám, a szeptember 11-ei merényletek majdnem ide vezettek.

Ha Amerika emellett a második lehetőség mellett dönt, akkor hosszú távú amerikai jelenlétre lesz szükség, hogy az új rend idővel meg tudjon állni a saját lábán. Modern történelme során Irak reményeit már többször romba döntötték, pedig nagy lehetőségeket tartogat az ország: meglehetősen jelentős a társadalmi tőkéje, a térségben a második legnagyobb olajtartalékkal rendelkezik, és szabad a túlzottan erős vallási hagyományoktól. Mindez, illetve az a tény, hogy Egyiptommal és Szaúd-Arábiával ellentétben itt kevésbé van jelen az Amerika-ellenesség, a térségben egyedülálló lehetőséget teremt Irak számára, hogy elinduljon a modernizáció útján.

Irak mindig is több népnek adott otthont, amelyek közül a brit uralom alatt a szunni arabok (a népesség 20%-a) kerültek vezető pozícióba. Az ő idejük alatt előtérbe került arab nacionalista ideológia következtében eltűntek az asszírok, a zsidókat kiutasították, csupán a síiták, a kurdok és a türkmének maradtak meg, akiket Szaddam alatt minden áron megpróbáltak leigázni. A pánarab ideológián nyugvó terror vége lehetőséget teremthet a változtatásra, a különböző népcsoportok vezetésbe való bevonására. A lehetőséget, ami Irak előtt áll, többen Japánéhoz hasonlítják, amelynek sikerült a világháborút követően kevesebb mint egy évtized alatt átalakulnia. Bár Irak helyzete annyiban más, hogy nem homogén társadalomról van szó, legrosszabb esetben is lehetősége van arra, hogy legalább egy részben demokratikus rendszert felállítson. A kurdok egy föderális, decentralizált államra tettek javaslatot, ami véget vetne az olajtermelő országokra jellemző központi hatalomnak. Megfontolandó a javaslatuk, hiszen az Irak lakosságának 10%-át alkotó kurdok az elmúlt tíz év alatt a két ellenséges ország, Törökország és Irán különleges figyelmére ellenére, képesek voltak a fejlődésre, és ma már a parlamentáris demokrácia felállítása a céljuk. Az ő tapasztalataik számos ponton segíthetik az iraki átalakulást.

Amerika háború utáni ténykedéséhez minden bizonnyal sokan negatívan állnak majd hozzá. Lesznek, akik új gyarmatosításról beszélnek majd, lesznek, akik úgy érzik, hogy a többi kisebbség bevonásával kiveszik az arabok kezéből a hatalmat, és lesznek olyan európaiak is, akik árgus szemmel figyelik majd a hibákat a nagyhatalom ténykedésében. Az arabok további önsajnálatra használhatják fel az amerikai győzelmet, és akár hosszas ellenállásba is foghatnak, megvárva, hogy mikor adja fel a nagyhatalom. Amerikának ennek ellenére végig kell mennie az úton, hiszen nem először fog előfordulni, hogy valaki elfogadja a védelmet és segítséget, aztán jajgat, ha a védelmező nem kesztyűs kézzel bánik vele.

Barna Judit

Etnikum és konfliktus Indiában és Pakisztánban

Shuja, Sharif M.: Ethnicity and Conflict in India and Pakistan. = Contemporary Review, 282. vol. 2003. 1646. no. March 129–138. p.

Szeptember 11 és következményei felértékeltek Dél-Ázsia szerepét, és többen ekkor ébredtek rá, hogy a térség stabilitását számos tényező (a kasmíri viszály, vallási és politikai erőszak Pakisztánban, lázongások Gujaratban, és a felkelések Észak-Indiában) rendkívül törekennyé teszi.

Számos, több országot is érintő viszály még a gyarmatosítás idején meghúzott államhatárookra vezethető vissza. A létrejött határ India és Pakisztán között például túlságosan átjárható, és egyik fél sem képes gátat szabni a határt átlépő terrorizmusnak és drogcsempészetnek. Ugyanez igaz az India és Bangladesh között húzódo határra is, amelyen keresztül menekültek ezrei érkeznek Indiába jobb körülmények reményében. A határok porózussága ugyanakkor lehetővé teszi az egyes államoknak, hogy vagy közvetlenül, vagy közvetve támogatni tudják a határokon átnyúló etnikai és terrorista erőszakot. Így aztán nem meglepő, hogy egy-egy elkövetett erőszakos esemény után a térség országai hajlamosak egymás kormányát is megvádolni (többször nem is alaptalanul). Azonban az egyes országokon belül is számos konfliktusra akad példa.

Északkelet-India, mely hét államból áll (Arunachal Padesh, Assam, Manipur, Meghalaya, Mizoran, Nagaland, Tripura), soha nem képezte India részét. Először független ál-

lamok voltak, majd Burmához tartoztak, végül a britek annektálták a területet a 19. században. Az 1947-es elosztásnál felmerült, hogy ismét függetlenné válnak vagy Burmához csatlakoznak, azonban a britek rábeszélésére végül csatlakoztak az Indiai Unióhoz. A terület azóta számos erőszakos cselekménynek volt a színtere. A nepálit beszélő indiaiak azért küzdenek, hogy Darjeeling kerületből és a mellette fekvő területből létrejöjjön a „Gorkhaland” állam. A Bodo törzs Assamból kivágva egy darabot kívánja létrehozni államát. Manipurban általánosak a terrorista cselekmények. Hallgatói szervezetek követelik a bangladesi, nepáli és bengáli bevándorlók kiutasítását Nyugat-Bengáliából, de még Mizoranból is. Az erőszak miatt több ízben a hadsereget is be kellett vonni. Tripurában a gerillák folytatnak küzdelmet a bengáli bevándorlók ellen, akik miatt a tripuraiak ma már csak kisebbséget alkotnak saját földjükön. A Naga és Mizo népesség a kormány ellen küzd.

1947 óta az Indiai Unió arra törekszik, hogy „indianizálja” a térséget, és ezért még támogatja is, hogy más népcsoportok ott telepedjenek le. Ennek köszönhetően már számos helyi nép azonosságtudata eltűnt, mások pedig a fennmaradásért küzdenek. India ennek ellenére megtagadott minden elszakadási kérelmet, és ezt a politikát több helyen hatékony katonai fellépéssel is alátámasztotta.

Egy másik térségben is, Gujaratban, a gazdag és hindu vezetés alatt álló államban is kiújultak a hindu-muzulmán lázongások. Most és az 1992-es hasonló esetben is a muzulmánok tették ki az áldozatok nagy részét. Fontos momentuma az eseményeknek, hogy sem a miniszter nem mondott le, sem az állami hatalom, a rendőrség nem lépett közbe, bár enyhíthette volna a vérengzést. Az indiai kormány, tudván, hogy milyen nagy és változatos az ország, számos problémát egyszerűen úgy fog fel, hogy elfogadja, ilyen helyzetben mindig is lesznek olyanok, akik boldogtalanok. Ezt elfogadja, azt azonban nem, hogy vannak, akik el akarnak szakadni az Uniótól, és az ilyen kezdeményezéseket csírájukban elfojtja. Ez a politika, bár komoly problémákat kell(ene) leküzdeni, azt eredményezte, hogy a nemzeti integráció, a nemzetépítés meglehetősen sikereket ért el Indiában.

Pakisztánban azonban, mely létezésének 54 évéből 28-at katonai uralom alatt élt meg, nem ment végbe ilyen folyamat. Az országra törzsi és feudális hatalmi struktúra, iszlám ideológia és a britek által hátrahagyott jogi és politikai rendszer jellemző. Az iszlám és világi jog folyamatos küzdelmet vív, a törzsi lojalitás és a feudális társadalmi tagozódás eltorzítja a demokratikus folyamatokat. A pakisztáni elitet néhány család alkotja, és a kialakult rendszer korrump és önző. Islamabad vezetői pedig nem képesek, vagy nem akarják a parlamentáris demokrácia szabályait alkalmazni, amelyekkel pedig az ország területi különbözőségeit kezelni lehetne.

Pakisztán négy nagy etnikai csoportjának határai egybeesnek négy földrajzi régióval. Bár a népesség többsége muzulmán, ez nem akadályozta meg, hogy viszályok robbanjának ki az egyes népcsoportok között társadalmi és gazdasági különbségek miatt. Elsősorban a leggazdagabb és az adminisztrációban leginkább jelen lévő Punjab vonta magára a másik három régió haragját, ami Pakisztán kereskedelmi fővárosát és egyben legnagyobb városát, Karachit veszélyes helyévé változtatta, és elriasztja a befektetőket. A vidék sem mutat biztonságosabb képet. A belső problémák mellett ott a folyamatos gyanú a pakisztániakban, hogy bizonyos erőszakos események mögött India áll.

Ahhoz, hogy változások történjenek Pakisztánban, először is a feudális, önző és korrump elitnek kell megváltozni. Az ő kezükben van a mezőgazdaság, az ipar, a politika, a pártok, a bürokrácia és a hadsereg. Bár igazságtalan volt a rendszer, és azt eredményezte, hogy Pakisztán ma nagyban külföldi segíelyekre szorul, a gazdasága törékeny, és jelentős a munkanélküliség, nem sok történt annak megváltoztatására. Szeptember 11-e

után Musharraf tábornok lépéseket tett az iszlám fundamentalizmus ellen, megváltoztatta a választási rendszert, és tudja, hogy az elit hatalmának megosztása és a magánvállalkozások támogatása is alapvető fontosságú lenne. Azonban ő is és a nyugati államok is tisztában vannak azzal, hogy ha ezek a reformok kudarcot vallanak, a vallás fogja átvenni a hatalmat. A reformkísérletek ellenére Pakisztán továbbra is ki van téve terrorista akcióknak, és a kialakuló rendszer még túlságosan törékeny, amit az elmúlt évek rossz vezetése miatt kialakult belső konfliktusok akár szét is ropanthatnak.

Barna Judit